

Csongrády Béla

„A tető majdnem kész a házon”

Interjú *Czinke Ferenc* grafikusművésszel

Nyitott könyv az élete annak az embernek, aki 1954 óta – tehát negyvenöt esztendeje(!) – él Nógrád megyében, s ráadásul neves, sokszorosan kitüntetett képzőművész, aki évtizedeken át igencsak aktív közéleti tevékenységet is kifejtett, s túl van a nagy nyilvánosság előtt megünnepelt hatvanadik és hetvenedik születésnapján is. De aki olyan színes, vibráló egyéniség, mint Czinke Ferenc, akinek mindenről van önálló, figyelemre méltó véleménye, akivel élmény a beszélgetés, attól bizony még mindig lehet újat is megtudni mind magáról, mind a művészetével kapcsolatban, mind a világ dolgairól.

Például azt, hogy szeptember végi műtermi találkozásunkkor éppen utolsó kiállítására készült. Október 8-án a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeumban nyílt meg visszatekintő, akár retrospektívnek is nevezhető tárlata, ahol mintegy százötz-százhusz alkotását mutatta be, köztük a legutóbbi nyáron készült tihanyi műveket is.

– *Nem korai még utolsó kiállításodról beszélni? – kérdeztem – ahogy immár négy évtizede mindig –, egyes szám második személyben, eltekintve a publicitáshoz inkább illő önözéstől.*

– *Úgy érzem, hogy elérkezett az ideje. Ha az ember hetvenhárom éves, fejezze be a kitarulkozást. „A tető majdnem kész a házon”, s bár hála Istennek kiváló erőben, jó egészségen vagyok, nem érzem az évek súlyát, mindent úgy csinállok, mint azelőtt – legfeljebb bölcsebb vagyok, igényesebb lettem önmagammal és a világgal szemben –, most már valamennyi napot, amit megélhetek és minden rajzot, képet amit készítek, ráadásnak, ajándéknak tekintek. Az pedig még szimbolikusnak is felfogható, hogy abban a régióban fejezem be a közönség előtt „leltárkészítést”, ahol születtem, ahol gyerekként a búbos kemencés, mestergerendás házban, a palatáblás elemi iskolában, a cselédsorban, a titkokkal teli természetközeli ősi világban meghatározó élményekben volt részem, ahonnan jó tanítóim és szüleim akaratából kiválasztódtam, ahonnan indultam a pedagógus, illetve a művészi pályán, abban a városban, ahol a régi megyeháza épületében található egy „süvölvénykoromban”, 1948-ban készített Kossuth-portrém, amelyet tavaly öntöttek bronzba, addig gipszben szegénykedett.*

– *Szavaidból az derül ki, hogy a szülőföld, a bodrogi Meszesketanya vidéke, Pácin, Kisrosvágy környéke, az iskolaváros Sárospatak – ahová református tanítóképzőbe jártál – sokat jelent számodra. És Nógrád, ahol kenyered javát megetted, ahová munkásságod, életpályád*

döntő része köt? S Tihany, ahol az utóbbi negyedszázad nyarait töltöd? Vajon ugyanolyan karakterű művész lettél volna akkor is, ha mondjuk az Alföldön vagy a Dunántúl valamelyik szegletében látod meg a napvilágot?

– Van egy művészeti attitűd, ami végigkíséri az embert egész életén keresztül. Menthetetlen, hogy a művészet ne kötődjön a szülő- és a lakóhelyhez, ahhoz a tájhoz, ahol úgymond – *Keresztury Dezső*vel szólva – a „realitás” éri az alkotót. Ez viszont meghatározó tényező, s ha én Hódmezővásárhelyt élek, akkor minden bizonnyal az úgynevezett alföldi iskola stílusában fogant képeket festek. Miután Nógrádba kerültem, s éppen azután nemsokára következett a Derkovits-díjas időszakom, én itt rácsodálkoztam az iparra, a bányákra, a munka világára, amelynek ábrázolását ma is büszkén vállalom. Ez ugyanis nem volt „szocreal”, hiszen a tiszteletre méltó elődök között ott volt *Munkácsy Mihály* a *Sztrájk*kal, de *Egry Józseftől* kezdve, a modern szentendrei *Kornisig*, vagy a római iskolás *Molnár C. Pál*ig valamennyien érzékenyek voltak a munkaábrázolásra. Bár örökre meghatározó benyomásokat szereztem a sokat emlegetett gyermekkori környezetben, az én kiteljesedésem a Palócföldön történt, én itt váltam igazán művésszé. Előbb szép „Szőnyi és Jakuba-képeket” festettem (előbbi a tanárom, utóbbi inkább barátom volt), aztán éppen a Derkovits-ösztöndíjjal, a mesterképzéssel indultam el a saját utamon, s kezdett kialakulni a saját nyelvezetem. Ami pedig Tihanyt illeti, ott én mások – például *Egry József*, *Somogyi József*, *Borsos Miklós* vagy az irodalom klaszszikusai közül *Illyés Gyula*, *Németh László* – árnyékában, a verejtékkel megépített kis műtermes házamban olyan álmokkal indultam, hogy – a jóval keményebb nógrádi világ után – megteremtsek egy atmoszferikus festészetet, egy új balatoni művészetet. Ez bizonyos fokig sikerült is, mert mint látod a grafikáimon, akár a *Bukott angyal* –, a *Nádégetés után* – sorozaton, akár a *Káin és Ábel*-en – a víz mindig visszaköszön. Az idei nyáron *Kőmadár* címmel csináltam egy érzékeny kínai tussorozatot, amely benne van a sátoraljaújhelyi kiállításom katalógusában is. Az is igaz, hogy minden nyáron meglátogatom Badacsonyban az Egry-kiállítást, hogy nehogy véletlenül a nagy festő utcájába tévedjek. Idén *Víz és ég* címmel festettem egy nagyméretű képet, amely arra példa, hogy én mindenképpen meg akarok maradni a figuralitásnál, de azért a korszerű figuralitásnál, az elvonatkoztatás reményében, tehát úgy absztrahálán, hogy a lényeg maradjon meg. Tehát nálam a Balaton az Balaton marad, a tárgyak tárgyak maradnak, annak ellenére, hogy érződni a műveken, hogy a XX. és a XXI. század fordulóján készültek. Úgy hiszem, talán ebben a képemben „érett be” a legtökéletesebben a Balaton, együtt érezni a vizet és az eget, mert a természet összetartozik.

– *Rideg Gábor művészettörténész, szakíró egy helyütt úgy fogalmazott, hogy Czinke egyfajta bartóki programot tűzött maga elé és valósított meg, de mélyebbre ásott, mint sokan másoknak sikerült. Te – aki végül is a legilletékesebb vagy ebben is állást foglalni – hogyan értelmezed ezt a minősítést?*

– Hát igen. Én a népdalt énekelni nem az iskolában, nem tanórán, „művi” körülmények között tanultam meg, hanem kapálás és aratás közben, valóban „tisza forrásból”. Én a NÉKOSZ-ban már tanítottam a dalokat barátaimnak meg az osztálytársaimnak. Bartóknál a vadvirág és a nemes virág békésen összefonódik, neki a népiség azt jelenti, mint *Petőfi*-nek. Volt ilyen jellegű sorozatom, például a *Szlovák táncok*, az *Ősi szerszámok* vagy a *Koskirály*, a *Medvetánc* címűek, de a bartóki program bennem átváltozáson, evolúción ment keresztül.

Itt van például az *Este a palócoknál* című képem, amely az újhelyi katalógus hátsó borítójára került. Egy szuszék előtt táncoló párt ábrázol, de zene! Ugyanakkor arra is emlékeztetnem kell, hogy volt időszak, amikor éppen a művészetkritika sorolta be az ilyen műveket a népi-urbánus szembenállás „illusztrációi” közé s nem úgy értékelték, hogy egy-egy ilyen műalkotás a nemzeti hagyományt, a magyar népi világot őrzi, ott vannak a gyökerei. Eljött persze az az idő is, amikor arra gondoltam, hogy most már csak magamat ismétlem e témakörben. Az *Ósi szerszámoktól* absztraháltabban és teljesebben már nem tudtam a népiséget kifejezni, ezért a *Vágtató tél* című képeken – amely a *Művészet* címlapján megjelent – egy bika hozza a népi kendőt a szájában s szemben jön vele egy hatalmas erő... Pedig hiába lesz Európai Unió, a magyarokat mindig arról fogják megismerni, hogy külön lelkük van. Ez egy másfajta bokréta, más történelemmel, más nyelvvel, sajátos művészetével. Ezért bármennyire is szabadabb, experimentálisabb rajzokat csinállok, nálam is mindig megjelenik a néptől tanult világ, képeim szerkezetében a tengelykereszt – ami maga az ember, vertikális és horizontális egységben – dominál. Itt van rá példa a *Bohóc*, aki az álarcon át szemléli, hogy bajok vannak a világban...

– *Ha már szó esett az Európához való „csatlakozásról”, itt álljunk meg egy kicsit. Én tudom, neked az a véleményed, hogy nekünk nem kell bebocsátást kérnünk az európai házba, hiszen mi annak lakói voltunk és vagyunk, a művészetben mindenképp. A te tudatodban, lelkedben hogyan viszonyul egymáshoz az európaiság és a magyarság kérdése?*

– Mi most a XXI. század küszöbén egy új világra ébredtünk. A kozmopolitizmusnak, az amerikanizmusnak nagy szerepe van az életünkben. Pedig mi a művészetekben nem vagyunk akárhik. Gondoljuk csak arra, hogy az olaszoknak adtuk *Amerigo Tóthot*, a franciáknak *Vasarelyt*, de ez nem azt jelenti, hogy nekünk a külföldtől most irtóznunk kell, mint ahogyan a nemzeti hurrázásnak, a nacionalizmusnak sincs létjogosultsága, mert az pedig nem korszerű. A népek összetalálkozásával azért lesz gazdagabb Európa, mert egy kiállításon meg tudom állapítani, hogy ezt német művész csinálta, ha igazán az és nem vált kozmopolitává, ha nem szélhámoskodik, ha nem a középszer uralkodik. A nemzeti hagyományok mindenképp megmaradnak. Arra vagyunk teremtve, hogy géneken keresztül feleljünk a világnak és a művészet csak a saját nyelvén tudja ezt megtenni.

– *„Egész életünk morzsák egy vesszőkosárban...” – nyilván ráismertél, hogy ezt tőled idéztem. Segíts légy szíves megfejteni e szép, de talányos mondatot.*

– Minden nap boldog vagy gyötrő álmokkal ébredsz. Ezek az álmok tulajdonképpen életforgácsok, de hitek, amelyek megvalósításra várnak, vagy már megvalósult dolgok, amiken elmerengsz. A vesszőkosár az nem más, mint a bőröd, ami összefogja az emlékeket, élményeket, mert gondolkodni csak visszafelé lehet igazán.

– *És aki prognosztizál, aki előre néz és jövendöl?*

– Ez a mesék, az álmok birodalma, amely a gondolkodó és érző embert kelepcébe is csalhatja, vagy elviheti egy olyan metafizikus világba, amelyben lehet valami igazság is. Én a nyáron például édesanyámmal – aki nagy szerelmem volt – álmodtam, ott a tévé fölött a portréja, gyakran rátéved a szemem, s visszaidéződnek életem mozaikjai. Egyszer csak rájöttem, hogy nem értem milyen nyelven beszél. De Ő elmondta, hogy arámi nyelven beszél, mert Krisztus nyelve is az volt. Amikor Isztambulban volt a kiállításom, azt álmodtam, hogy édesanyám ott ül a szállodai szobámban – ahol olyan hírességek, mint *Kennedy felesége* és

Gábor Zsazsa is aludt –, az ágyam szélén, s nyugtat: ne izguljak, minden jól fog sikerülni. Elmondta, hogy miként fog kinézni a kiállítás, a köztársasági elnök milyen virágkoszorút fog küldeni. S minden úgy is történt. Édesanyám egyszer azt is megüzente, hogy Ő a Göncölsze-kérnek melyik csillagán van. Bármilyen szépek is, olykor bekövetkeznek is – mert teszünk érte, hogy bekövetkezzenek – ezek az álmok, mégsem szabad realitásként értelmezni, fel-fogni – tudom, de gyönyörű!

– *Rólad azt tartják, hogy hűséges típus vagy, kitartottál a grafika mellett, még akkor is, ha igazi nagy formátumú művésszé az úgynevezett vegyes technikával készített egyedi rajzokkal váltál. Te is azt tartod, hogy ez lett az igazi kifejezési módod?*

– A vegyes technikában benne van az akvarell, a folyékony festék lágyasága, puhasága, de benne vannak a magad által manuálisan létrehozott, racionálisabb, keményebb kollázsok is, amik ezeket szervesítik, s az ellentmondások törvényében műalkotássá fogannak, beérnek egy esztétikai szférába!

– *„Legtöbbször mély kútból hordom fel a vizet, amiből tenyérszámra ihat bárki, aki érti ezt a nyelvet – mindig tele a vödör, kristálytiszt a víz...” Ismét téged idéztelek. Biztos itt mindkét állítás? Azaz, azok is értik e nyelvet, akikkel egy töből fakadsz? Tényleg kristálytiszt a víz nekik is?*

– Miután én – mint már említettem – nem vagyok nonfiguratív művész s én nem installációkban és performance-ben gondolkodom, úgy vélem, hogy minden látogatóban, az úgynevezett legegyszerűbb emberben is összeáll a kép, tehát tudja azt, hogy ha én egy balatoni vihar utáni állapotot megfestek, az nem a nagymama portréja. Egész biztos ráismer, hogy valahol a vizek világában vagyok. Az én nyelvem addig van absztrahálva, amíg közérthető lehet. Azért vagyok realista, mert a körülöttünk lévő világ is az. Megkülönböztethetők egymástól a fák, a virágok.

– *Azt is mondd valahol, hogy szeretnél hőmérő lenni egy nép hónaljában. Ezen mit értesz?*

– Ez egy más kérdés. Itt visszaköszön mindaz, ami téged emberré formált, tehát rengeteg szociális és más elkötelezettséged van, amit így a „szezon végén”, hetven év fölött, ha megtagadnál, akkor nem ért a dolog semmit, akkor képmutatóként éltél. A leélt világom figyelmeztet arra, hogy nekem hol a helyem. A művész soha nem lehet kormánypárti. Én azokban a bizonyos években, évtizedekben is sokszor keményebb voltam, hol balosabb, hol jobboldalibb az átlagnál, aszerint, hogy szerintem mi a világban a jó, amit én a művészetemen keresztül ennek a népnek tudtam, tudok adni. A művészetnek tehát hivatása van. Hitem, hogy a művészetnek dolga, feladata van a világgal, a világban. Ezt más nem csinálja meg helyettünk. Ezért történhetett, hogy már a kelet-európai átrendeződés, a *Duna Kör* létrejötte előtt pár évtizeddel megcsináltam a *Rekviem a vizekért* című képet, vagy a *Koskirály-sorozat*ot a kiskirályok ellenében, amikor még nem volt *Beszélő*, nem volt Lakitelek és Monor. Úgy vélem, hogy visszatekintve is igaz az utam. Számomra nagy boldogság, hogy engem ma is igazol a leélt múltam. Akkor lenne nagy „csötörés” az életemben, ha most egészen másként kellene beszélnem. A *Radnóti eclogák* is figyelmeztető jelek voltak, ma is azok... Úgy gondolom, hogy engem a műveim hitelesítenek s nem kell köpönyeget fordítanom. Mindenki tudja rólam, hogy én szociálisan egy baloldali elkötelezettségű ember vagyok, elődökkel – mint Amerigo Tot, *Moravia*, *Picasso*, *Sartre* stb. –, de nem szemellenzős, mert

engem sok mindenre megtanított a világ, s a rendszerváltás is. Bölcsebb lettem... Be kell látnom, be kell látnunk, hogy az Európához való szervezeti kapcsolódás útjait, módjait meg kell válogatni.

– *Elhangzott, hogy a művészetnek hivatása, dolga van. Ugyanakkor valahol azt olvastam tőled: „hiú ábránd, hogy a művészet valamit is megváltoztat”. Nincs ebben ellentmondás?*

– Szerintem nincs. A művészet, egy-egy alkotás még sehol a világon nem csinált forradalmat. Nem arra való, hogy bárhol is rendszerváltást csináljon, hogy így mondjam. A művészet arra való, hogy jelezze, hogyha baj van, de azt is, ami jó. Vannak az én műveim között ilyenek is, annak ellenére, hogy én legtöbbször a drámánál kötök ki. A művészetnek elsősorban azt kell jeleznie, hogy nem jó úton járunk. S ezt a nép nevében kell tenni. A művész egy kicsit pap, pásztor, olyan ember, aki azért kapta meg a talentumot, a tehetséget, hogy valakik érdekében felhasználja. De nem mindegy, hogy ez a felhasználás, hogyan történik. Igaz célokért, vagy feltűnési viselkedésben meg akarsz felelni az éppen aktuális kornak.

– *Említetted, hogy te inkább hajlamos vagy egy tragikusabb, fájdalmasabb hangvételű fogalmazásra, ábrázolásmódra. Honnan ez a hajlam, ez alkati kérdés?*

– Én – mint szó volt róla – elég messziről jöttem, az évek, évtizedek során pedig eljutottam oda, hogy államfőkkel parolázhattam egy-egy kiállításon, bejártam a fél világot. Ehhez persze szerenese is kell. Mindenesetre én mindig tenni akartam valami jót, s ha ezt valami akadályozta, akkor máris megszületett a drámai „felütés”. Lucifert az Isten nem semmiért teremtette. A luciferi figura, az ellenisten, nem baj, hogy van, azért létezik, hogy jó, hogy jobb legyen a világ, hogy szebb legyen a Föld! Csak példaként mondom: ülök a rádiónál és hallok: százharmincegyen fagytak meg a télen. E tragikus tények megindítottak és versekbe foglaltam érzéseimet, bár nem vagyok költő. Megírtam szabadvers formában *Tél* és kötöttebb formában *Téli vers* címmel. Íme az előbbi befejező sorai így hangzanak: *mondják sétatíkkal a halál / tajtékot habzó paripákon / jaj mire virradtunk / európai boldog menedékünk!* A második változat utolsó négy sorát ekképp fogalmaztam: *Suttogják – erre tart tán a Halál. / Éj-lova patái szívünkön dübögnek. / Jaj! mire virrad fel / európai boldog menedékünk!*

– *S, hogy maradjunk a gondoknál. A gondolkodó embereknek manapság szinte traumát okoz az értékválság. Ezt a jelenséget te hogyan éled meg?*

– Megmondom őszintén: befelé fordulással. Eljutottam oda, hogy önmagam kifejezése jelent nagy boldogságot.

– *Bárhogy is nézzük, csendesebben, visszavonultabban élsz mostanában. Nem hiányzik a nagyobb nyüzsgés, a pergőbb életvitel?*

– Először is: a ricsaj nem hiányzik. Kétségtelenül kényelmesebb a tempóm, meditatívabb az életem, de semmi lényeges dolog nem hagy hidegen. Én ma is közéletinek tartom magam, ezt például a századik *Ezredvé*gben közölt illusztrációim is igazolhatják. Én nem menekülök a feladatok elől, s attól sem, hogy exponáljam magam, de csak ha van értelme. Én is kezdeményezője, részben kivitelezője voltam a Magyar Szakszervezetek Országos Szövetsége (MSZOSZ) Nemzeti Galériája létrehozásának Balatonfüreden. Sok képet én szedtem össze, restauráltam, rendbe hoztam, az állandó kiállítást én nyitottam meg 1997-ben. A gyűjtemény szerintem világszám, hiszen nagyszerű alkotók – *Glatz Oszkártól* kezdve, *Domanovszkyn* át egészen *Hincz Gyuláig*, *Németh Józsefig* – képeiből áll. Most készül a többnyelvű katalógus.

– Egy kényes kérdés következik. Sok díjban, elismerésben, magas kitüntetésekben volt részed életpályádon. A Kossuth-díjat nem kaptad meg. Nem vagy szomorú, netán keserű ezért? Nincs benned olyan érzés, hogy megérdemelted volna?

– Nem áhítoztam soha semmiféle kitüntetésre, nem kértem, adták. Úgy látszik nekem ennyire futotta, ennyit érdemlek szakmailag. A többi nem az én dolgom. A többi a jövő dolga, a társadalom dolga, azoké, akik felelősek a magyar kultúráért, hogy engem hová helyeznek. Persze a rendszerváltás óta éreztetik velem, hogy – noha gyökereimnél fogva sem lehettem volna más – baloldali voltam, vagyok. De, hogy ez mennyire építő baloldaliság volt, azt nem igazán veszik figyelembe.

– Teljesen más „vizekre evezve” említet meg, hogy néhány évvel ezelőtt valahol azt is nyilatkoztad: készülsz egy füves könyvet írni, csinálni. Ez nem született meg.

– Az nem, bár a füveket szorgalmasan szedem, receptjeim le vannak írva. Egy hasonló könyv azért van születőben: egy kupiói finn professzorral – *Osmo Hannin*nel és a SOTE élettani intézetének főigazgatójával, *dr. Monos Emil* professzorral készülünk egy kötetet írni a népi gyógyásatról. A finnek adnák ki és Párizsban lenne a bemutatás.

– Köztudott rólad, hogy családcentrikus alkatú, érzelmű ember vagy. Két leányod már régen felnőtt, hányod unokád van. Milyen a viszonyod hozzájuk?

– 1990-ben még könyvet is írtam nekik *Tihanyi mesék* címmel. Tavaly még ketten jártak nálunk a gimnáziumba, most már csak Eszter lakik velünk, Balázst felvették egyetemre. Most olyan korban vannak, hogy egy kicsit eltávolodtak tőlünk, mert már még nem felnőttek, de már nem gyerekek, önálló életre vágyanak. Pedig mi a gyermekekben, az unokákban mindig azt a kort keressük, amikor még a nyakunkban ültek, ahogyan simogattak minket, amikor bensőséges viszonyban voltak velünk. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy nem keserít ez el, de próbálok logikusan felfogni, hogy most nem én vagyok a fontos, hanem a barát, a barátnő, a saját program. Tapasztalatból tudom, hogy eljön majd az az idő, amikor felfogják, hogy mit jelentettek nekik a nagyszülők és újra nagyon fontosak leszünk nekik. Most ezen a várakozási állásponton vagyok. Persze most is van örömöm bennük, hiszen a Pesten élő András egy kis tudós, matematika-fizika versenyeket nyer, nyolcadikos korában már megoldotta az érettségi feladatokat.

– Évtizedekig tanítottál, te szervezted meg az ország első iskolagalériáját a salgótarjáni Bolyai gimnáziumban. Pedagógusként, tanárként mi a hitvallásod?

– Én Sárospatakon lettem igazán tanító s aztán soha nem is tudtam a tanítás nélkül meglenni, pedig bármikor abbahagyhattam volna. Nálam a pedagógia és művészet mindig együtt volt és van jelen. Úgy éreztem, hogyha abbahagyom a tanítást, a művészetet is abbahagyom. El kell, hogy mondjam, tovább kell adjam a műalkotás folyamatában szerzett tapasztalataimat. Rengeteg sikeres tanítványom volt és néhány nagyon tehetséges ma is van. Csak példaként említem *Borkovits Péter* üvegtervezőt, aki most a képzőművészeti gimnáziumban tanít, *Balás Gyula* formatervezőt, vagy *Újhelyi Esztert*, akiből textilművész lett. A nyáron megvendégeltem a képzőművészeti főiskola második osztályát, köztük egy volt növendékemet. A tavaszi tárlaton öt olyan alkotó állított ki, akik nemrégiben még tanítványaim voltak. Kötődnek a városhoz is, hozzám is. Meglátogatnak, még külföldről is küldözgetnek leveleket. Tulajdonképpen a tanítványokban élsz tovább, s ez megnyugtató. Mert nem csak átadtad a szakmai ismereteket, fogásokat, hanem emberileg is ott élsz bennük, megemlegetnek, mint ahogyan én megemlegetem az enyémeiket: *Gódor Károlyt*, az első rajztanáromat a polgáriból, vagy a már említett Szőnyi István főiskolai mesteremet. Róla most írok egy emlékkönyvben.

– Köszönöm a beszélgetést.